

physica is, maar dit is geen antwoord, den man van wetenschap waardig. De denkbaarheid en kenbaarheid der wereld is zeker de onderstelling van alle weten, maar deze onderstelling is van zoo groote beteekenis, dat zij ingedacht en gerechtvaardigd moet worden. Wie wetenschappelijk werkt, moet zichzelve en anderen rekenschap van zijn doen en laten geven. Indien wij geneigd waren, om dit bezwaar te negeren, zouden wij heden ten dage door het empirio-criticisme ook onzacht op de vingers worden getikt. Want niet alleen noemt Nietzsche het begrip de „Begräbnisstätte einer Anschauung” ¹⁾; maar ook Mach en Avenarius zijn van oordeel, dat ons, wanneer wij van een lichaam spreken, alleen bepaalde gezichts-, tast- en temperatuur-waarnemingen werkelijk en objectief gegeven zijn. De wereld bestaat naar hun meening niet uit physische dingen en psychische subjecten, maar uit kleuren, tonen, drukkingen, temperaturen, ruimten, tijden enz., dat is uit de eenvoudigste bestanddeelen onzer gewaarwording. Wanneer wij desniettemin van lichamen spreken, dan geschiedt dat alleen, omdat wij elke gewaarwording niet telkens afzonderlijk kunnen opnoemen en dus, uit praktisch en oeconomisch belang, een aantal gewaarwordingen, die gewoonlijk in verbinding met elkaar voorkomen, tot eene groep samenvatten. Voorstellingen, begrippen beantwoorden dus niet aan eene objectieve werkelijkheid, maar zijn abbreviaturen, „Gedankensymbole” voor een groep van gewoonlijk in verband met elkaar voorkomende elementen. Zij hebben geen intellectueele maar alleen physiologische waarde; zij dienen als noodhulp, om ons voorloopig in de wereld te orienteeren en praktisch van dienst te zijn. Het zijn niet de lichamen, die de gewaar-

1) *Rittelmeyer*, t. a. p. blz. 15.